

ŞER'İYE SİCİLLERİNE GÖRE XVI. YÜZYIL İKİNCİ YARISINDA BURSA ESNAFI VE EKONOMİK HAYAT*

Tahsin ÖZCAN**

Osmanlı esnafı konusundaki bilgilerimiz genellikle fütüvvet literatüründen hareketle ortaya konulmuş araştırmalara dayanmaktadır. Fütüvvet kaynaklarında ise idealist bir esnaf ve ticari hayat portresi çizilmektedir. Bunun dışında kalan kaynakların kullanımı ise nisbeten yenidir. Özellikle arşivlerde yer alan belgelerden hareketle son yıllarda yapılan çalışmalar konunun farklı boyutlarını da gündeme getirmesi açısından önemlidir. Osmanlı arşivlerinde yer alan ve zengin bilgiler içeren belgelerin incelenmesi halinde farklı konularda ayrıntılı tahlillerin yapılması mümkün olacaktır.

Doğrudan esnaf ve ticari hayatla ilgili olarak yapılan çalışmalar arasında narh defterlerinin neşri, mühimme ve ahkâm defterlerinden hareketle yapılan çalışmalar konuyla ilgili arşiv belgelerinin zenginliğini göstermesi açısından önemlidir. Ekonomik hayatın farklı boyutlarını ortaya koyan ve ticari hayatın işleyişini gösteren bu tür belgelerin neşri ve ayrıntılı tahlillerinin yapılması Osmanlı ekonomisini farklı boyutlarıyla anlamamız açısından mühim katkılar içermektedir.

Arşiv belgeleri arasında sayabileceğimiz ve gündelik hayatın ayrıntılı bir şekilde kaydedildiği şer'îye sicillerinde yer alan kayıtlar da pratik uygulamaların ve problemlerin tespiti açısından oldukça zengin bilgi ve belgeler içermektedir. Bu belgelerden hareketle XVI. yüzyılın ikinci yarısında Bursa esnafı ve ekonomik hayatını inceleyen eseriyle Yediyıldız bu sahadaki çalışmalara önemli bir katkıda bulunmaktadır.

Bursa'ya ait şer'îye sicilleri en yoğun çalışılan kadı sicilleri arasında yer almaktadır. Yine de yapılan her çalışma önceki bilgilerimize bir ilave ve katkıda bulunmakta, sicillerin ihtiva ettiği zenginliği her seferinde yeniden keşfetmemize yardımcı olmaktadır.

tadır. Yediyıldız'ın çalışması da sicillerden öğreneceğimiz daha pek çok şeyin varlığına işaret etmektedir.

Belirtilen döneme ait sicillerde yer alan bilgilerden hareketle konu altı ana başlık altında incelenmektedir. Birinci bölümde Bursa esnafının sosyo-ekonomik yapısı ele alınmakta, demografik yapı ve ekonomik yapı başlığı altında esnafın nüfus, dini yapı, mesleki dağılım, ekonomik statüsü, esnaf teşkilatları, esnafın eğitimi, ahlaki durumu ve gündelik hayatı gibi konular incelenmektedir. Bu çerçevede meslek birlikleri, esnaf yöneticileri, ihtisap ağalığı ve esnafın denetimi, nizamnâmeler ve yargılama gibi konular da ele alınmakta ve tespit edilen örnekler değerlendirilmektedir.

Kitabın ikinci bölümünde mekan başlığı altında ekonomik hayatın geçtiği fiziki ortam tanıtılmaktadır. Bu bölümde esnafın işyerlerine yerleşimi, dükkanların içinde yer alan eşyalar, işyeri kiralari, işyerlerinin açılıp kapanması, yangınlar ve etkileri, hanlar, dükkanlar, çarşılar, bozahaneler ve kahvehaneler ile ilgili veriler değerlendirilmektedir.

Sosyo-ekonomik ilişkiler başlığını taşıyan üçüncü bölümde esnaf mensuplarının iç ve dış ilişkileri incelenmektedir. İç ilişkilerin tahlilinde rekabet ve yardımlaşma başlıkları altında esnafın birbirleri ile ilişki şekilleri ele alınmakta; hammadde taksimi ve tevzii sistemi incelenmekte ve kuraldışı davranışlar olarak nitelendirilebilecek standartlarla oynama, gizli alım-satım, piyasaya kırkık akçe sürme, satış hakkına tecavüz, inanç istismarı, baskı ve tehditle işyerini bıraktırma, fiyatlarla oynama, stoklama, yerel yöneticilerin ticaretle meşgul olması ve esnaf üzerindeki baskıları konularında tespit edilen örneklerden hareketle değerlendirmeler yapılmaktadır. Bu kısımda verilen örnekler, idealize edilmiş bir esnaf portresinin dışına çıkarak reel hayatta sergilenen davranış biçimlerinin tespiti açısından büyük öneme

* Asım Yediyıldız, Arasta Yayınları, Bursa 2003, X+209 s.

** Dr., Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

sahiptir. Bu örneklerden hareketle Osmanlı esnafının da her türlü hileye başvurabildiğini ve gayrimeşru kazanç sağlamaktan geri durmadığı söylenebilir. Başta ihtisap olmak üzere denetim mekanizmalarının sağlıklı işlediği dönemlerde buna meydan verilmemiş, ancak kriz dönemlerinde bu tür kuraldışı davranışlar yaygınlaşmıştır.

Üçüncü bölümde ayrıca patron-işçi ilişkileri de ele alınmaktadır. Dış ilişkiler başlığı altında ise, esnaf müşteri ilişkileri, kredi işlemleri, güvenlik konuları, satış biçimleri, ölçü birimleri gibi farklı konular ele alınmaktadır.

Dördüncü bölümde üretim ve dağıtım konuları ele alınmaktadır. Üretim başlığı altında tekstil, ayakkabıcılık, kalaycılık, yemek üretimi gibi hususlar ön plana çıkmaktadır. Bu bölümde ayrıca dağıtım sistemi, taşımacılık, pazarlama ve kalite konularına da değinilmektedir.

Ticaret başlığını taşıyan beşinci bölümde dış ticaret incelenirken Acem ile yapılan ticaret ayrı bir başlık altında ele alınırken Avrupa ve diğer yabancı ülkelerle yapılan ticaret ise bir başlık altında toplanmaktadır. İç ticaret başlığı altında da İstanbul ile ticari bağlantılar ve diğer Anadolu kentleri ile yapılan ticaret ayrı başlıklar altında ele alınmakta, buğday bunalımı konusu da ayrıca incelenmektedir.

Altıncı ve son bölümde vergiler ve fiyatlarla ilgili veriler tahlil edilmektedir. Vergiler başlığı altında vergi kalemleri ve vergi gelirleri ele alınmakta, vergilerin tahsili, saklanması, vergi kaçakçılığı gibi konular incelenmektedir. Fiyatların incelendiği kısımda da eşya fiyatları ve kurlar ele alınmakta, fiyatların belirlenmesi ve devletin fiyat politikası tahlil edilmekte ve

deri, boya, ipek, yiyecek, canlı hayvan ve eşya fiyatlarından örnekler verilmektedir. Bu bölümde ayrıca işçi ücretleri, narhlar, kurlar ve tüccarın kâr oranları hakkındaki bilgiler de değerlendirilmektedir.

Arşive bağlı çalışmalar genellikle ortaya çıkan belgelere göre şekillenmektedir. Yediyıldız'ın çalışması da şer'îye sicillerinde tespit edilen belge ve örneklere göre bir tasnif ve tahlile tutulmuştur. Dönemle ilgili önemli bilgiler verilmekte ve tespitler yapılmaktadır. Ancak bu bilgilerin aynı dönemde farklı bölgelerle veya aynı bölge için farklı tarihlere ait kayıtlardaki bilgilerle mukayese edilmesi daha ayrıntılı değerlendirmelerin yapılmasına zemin hazırlayacaktır. Dolayısıyla bu tür çalışmaların farklı dönem ve bölgeler için de yapılması elzemdir.

Arşiv kaynaklarını kullanan çalışmaların en sıkıntılı yönlerinden birini kelimelerin imlâ ve ifadesinde ortaya çıkan hatalar teşkil etmektedir. Bu eserde de yer yer bu tür hatalar göze çarpmaktadır. Ayrıca, yapılan bazı yorumların olaylara uygunluğu konusunun yeniden düşünülmesi gerekir. Mesela, yahudi ustanın yanında çalışan müslüman çıraklara işten el çektirilmesi hadisesinin inanç istismarından ziyade müslümanlarla zimmî statüsündeki gayrimüslimler arasındaki ilişki şeklini belirleyen zimmet anlayışının bir tezahürü olarak yorumlanması belki daha uygun olurdu. Benzer her çalışmada göze çarpan bu tür ufak tefek kusurlarına rağmen Yediyıldız'ın çalışmasının sahası için mühim bir katkı oluşturduğunu ve bu alanda yapılacak çalışmalar için örnek özelliği taşıdığını söyleyebiliriz. Ancak, eserin sonunda indeks bulunmamasının istifade imkanını azaltması açısından önemli bir eksiklik olarak ortaya çıkmaktadır.